

ner i intimsfären. På så sätt ter sig familjelivet som en kontrast till arbetslivets logik. Men även relationen mellan man och kvinna kan upphöra. Där framstår relationen till barnen som det beständiga bandet som inte kan klippas av. Jag skulle ha önskat att Hagström hade funderat på vilka sätt denna studie indirekt kan ge legitimitet åt ideologin om kärnfamiljen som den rätta familjeformen. Modifikationen att pappan är engagerad och aktiv kan betraktas som en korrigerande förstärkning som förstärker denna bilds normativa karaktär.

Man blir pappa är en iderik och nyanserad bok om hur faderskap och maskulinitet skapas kulturellt och socialt genom språkliga och visuella framställningar, genom konkreta handgrepp och i mötespunkten mellan samhällsnorm och individuell erfarenhet. Med skicklighet skärskådar Hagström ett begrepps många innebörder, olika tolkningsförslag granskas och ställs mot varandra. Styrkan i avhandlingen ligger i förmågan att kritiskt omsätta övergripande teorier om modernitet och genus i etnologiska beskrivningar av vardagligt tänkande och handlingssätt. Här vill jag särskilt framhäva Charlotte Hagströms goda förmåga att presentera intrikata resonemang på ett lättfattligt sätt, vilket tillsammans med elegansen i den etnologiska prosan gör att *Man blir pappa* också blir en njutbar läsning.

Beatriz Lindqvist, Södertörn

Linda Oja: *Varken Gud eller natur. Synen på magi i 1600- och 1700-talets Sverige*. Symposium, Stockholm/Stehag 1999. 382 s. English summary. ISBN 91-7139-416-8.

Avhandlingens syfte är att visa hur magi i 1600- och 1700-talens Sverige uppfattades av olika samhällsgrupper – bönder, präster, jurister – beroende på skilda världsbilder och roller i samhället.

Med magi avses i studien fenomen som vid den angivna tiden kategoriserades som magi, en handling, ett orsakssamband och dess effekt, dvs. en uppfattning om krafter som verkar. Magi omfattar således handlingar, föreställningar om orsakssamband och tolkningar av specifika händelser och förhållanden. Handlingarna indelas analytiskt i tre underavdelningar: handlingar med *ett skadligt syfte* (förgörning, trolldom eller maleficium), med en *nyttig avsikt* utförd av kloka (vidskepelse, signeri, lövjeri) samt handlingar innefattande *kontakter* mellan människor och djävulen, häxsabbater och Blåkullafärder.

Magin undersöks utifrån fem aspekter: benämningar och definitioner, kontraster, försanthållanden, värderingar och åtgärder. De fem aspekterna strukturerar uppläggningsen i de tre huvudkapitlen och används som rubriker, vilket enligt min mening är ett olyckligt grepp, då man av rubrikerna inte kan utläsa något av avhandlingens innehåll och resultat. Avhandlingen struktureras i sin tur av källmaterialet. Tre typer av källmaterial utnyttjas: lagar, förordningar och förarbeten till lagar, rättspraxis och beskrivningar (reseskildringar, bygdebeskrivningar, brev och självbiografier) av bildade män. Denna uppläggning har kanske varit nödvändig av praktiska skäl men har lett till onödiga upprepningar, då skillnaderna mellan materialtyperna är förhållandevis små. De mest framträdande skillnaderna finns mellan överhetens och folkets syn på magi – de återkommande sammanfattningarna inom varje kapitel bidrar också till upprepning. Å andra sidan har avhandlingens omfattande analyskapitel blivit mera lättillgängliga och överskådliga.

Det *lagmaterial* som används är såväl världsligt som kyrkligt och speglar både kyrkans och den världsliga överhetens syn på magi, vilken i princip var identisk. Trolldom och förgörning definierades som något fysiskt och konkret och brottet trolldom som fysisk skadegörelse. Bara den trolldom som resulterat i skada var brottslig. Magi i denna betydelse var ett brott redan i de medeltida lagarna. Fysisk skadegörelse fanns med som beståndsdel i det juridiska trolldomsbegreppet också under 1700-talet och var central i den rättsliga definitionen av trolldom fram till 1779, då brottet avskaffades. Förbund och umgänge med djävulen var till dess också en brottslig handling som beskrivs konkret i lagtexterna. Under 1600-talet gjordes en koppling mellan trolldom och förgiftning (veneficium), och först mot århundradets slut började man skilja dem åt. Där emot förs förgörning och förgiftning fortfarande samman i lagkommissionens förslag 1696. I kommentarerna till förgörning talas om giftförsäljning, kärleksdrycker, skadliga medikamenter och preventivmedel. I världslig lagstiftning används ordet vidskepelse från 1500-talet och framåt för att beteckna främst signeri, lövjeri och spådom, begrepp som också finns i lagtexterna. Trots att vidskepelse inte syftade till fysisk skada ansågs det straffbart – man såg också här djävulens medverkan.

Alla magibrott definierades som religiösa, som förbrytelse mot Gud. Men de betraktades också som brott mot medmänniskor i det de orsakade fysisk skadegö-

relse samt ett hot mot ordningen i samhället. Magi framställdes som motsats (kontrast) till rätt gudsfuktan, välvilja människor emellan samt lugn och ordning i samhället. Den hotade väsentliga värden vid denna tid – Gud och religionen, människor och deras egendom samt större samhällsfriden. Magin fungerade med djävulens hjälp och stod emot det naturliga. Utövandet av magi kopplas i lagtexterna samman med människor som förde ett kringflackande liv och var störande och besvärliga, som tattare, zigenare och samer.

Värderingar av magin utläses ur materialet dels genom värdeomdömen i texten, dels genom den straffsats som föreslogs. Av det kyrkliga materialet framgår att prästerskapet tog trolldom och skadegörelse på allvar och lagstiftarnas tro på trolldom kan inte heller ifrågasättas. I förarbetena till 1734 års lag finns inga tecken på tvivel, även om man framförde åsikten att trolldom var ett mycket svårbevisat brott. Problemet låg i att konstatera att något skett med djävulens hjälp och inte av annan orsak, på naturlig väg. Först i slutet av 1700-talet blev tvivlet, eller dubbelheten, i synen på magin märkbar hos såväl prästerskap som jurister. Vad gäller den oskadliga magin och djävulspakten ansågs dessa också verkliga, men började efterhand betvivlas.

Straffen för skadlig magi var avpassade efter skadan. Den som tagit livet av en annan människa skulle således mista sitt liv. Straffen för trolldom skärptes i 1734 års lag jämfört med tidigare lagar, och även lindrigare skadegörelse kunde leda till dödsstraff. I denna lag belades vidskepelse, nyttig magi, med specificerade bötesstraff; en lindring mot tidigare. Vad gäller djävulförbund innehöll den nya lagen inga bestämmelser. Vidare stadgade kyrkolagen (1686) att all magi skulle bestraffas med uppenbar skrift, ett skamstraff för att syndaren skulle ångra sig inför församlingen för att kunna återupptagas. Man kunde också förvägra utövarer nattvarden och lysa bann över honom/henne. Positiva åtgärder, som undervisning och uppmaningar, från prästerskapet och staten till folket föreskrevs.

Både kyrkliga och världsliga lagstiftare visade tydliga ambitioner att åtgärda magisk verksamhet och försöka utrota den. Framväxten av en stark statsmakt kan avläsas i skärpningen av straffsatter under den undersökta perioden. Kampen mot magin var ett led i överhetens strävan att reformera folkulturen. När brottet togs bort ur lagstiftningen vid slutet av 1700-talet, var detta ett uttryck för en förändrad syn på brottet och dess verklighetsanknytning, alltså i ändrade förhållanden, summerar Oja. Det var inte ett uttryck för

avskräckning eller humanism.

I *rättegångsprotokoll* kommer såväl överhetens som folkets syn på magi fram. Författaren har analyserat 234 magimål från tidsperioden 1599–1779 från Kopparbergs, Södermanlands, Uppsala, Västmanlands och Örebro län. Målen handlar om förtal och rykten – någon har blivit kallad trollkona, trollkärning etc. De förtalade var övervägande kvinnor ur jordbrukar-, soldat- eller hantverkarmiljö. Genom att göra rättsak ville den förtalade försvara sin ära och var alltså kärande i målet. Mål med anklagelser för magisk skadegörelse härrör främst från 1600-talet, inget mål förekom efter mitten av 1700-talet. Beskyllningarna gäller förorsakad sjukdom och annan skademagi; även här var kvinnor de oftast utpekade. Oskadlig magi var den vanligaste anklagelsen (ca drygt hälften av målen), merparten från 1700-talet. Anklagelsernas innehåll varierar från försök att avslöja tjuvar till kärleksmagi. Kärande var vanligtvis en myndighetsperson och de anklagade främst människor i samhällets utkant. Den sociala spridningen var dock stor och det var också här företrädesvis kvinnor som utpekades. Anklagelser om förbund med Djävulen förekom främst under andra hälften av 1600-talet och avsåg bl.a. Blåkullafärder. Mål med djävulspakt är mindre vanliga och i förekommande fall var de anklagade unga män som t.ex. legat med ett skogsrå.

Straffutmätningen var i allmänhet relativt mild och ytterst få dödsdomar exekverades och då endast för skadlig magi. Vanliga, men kännbara, straff var förvisning, spö- och risslitning, fängelse och stränga böter. När dödsdom utfärdades var anklagelsen skada på annan människa eller Blåkullafärd. De som dömdes för utövande av oskadlig magi var i första hand de som utnyttjade magi för eget bruk och vinning samt de kloka (professionella) som spritt sin kunskap till andra.

Den vanligaste benämningen för skadlig magi i protokollen är förgörning, vilket används nästan synonymt med trolldom. Oja menar att det är svårt att veta vem som säger vad i domböckerna, dvs. vems begrepp som används i texten – överhetens eller folkets. Hon ger emellertid exempel på en mängd benämningar som är mer eller mindre folkliga: sätta ont på, göra boskap modstulen, ställa någon något ont. Trolldom kallas: kuckleri, koppleri, kosmeri (sörmländskt dialektord), djävulskonst, häxeri, jätta, lova, önska ont, undsägning... De kloka omtalas som kloka, viskinnor, visfinnar och liknande; eller sade man finne, lapp eller från Norrland. Benämning på umgänge med djävulen som kan dokumenteras i domböckerna är: förskriv-

ning, tjänst, satan som husbonde, städjengar, bliva förd till Blåkulla, förförd, att bli anfäktad av djävulen, ansatt, besatt, befängd etc.

Hur kategoriserade olika aktörer formerna av magi? Vilka fenomen ansågs vara kontraster till det magiska, dvs. vilka värden ansåg man hotade? I likhet med lagmaterialet var det Gud, medmänniskorna och ordningen i samhället. Förbund med djävulen, som karakteriserades som avgudadyrkan, ett brott mot första budet, ansågs särskilt hotfullt mot Gud; liksom samöre med djävulens anhang. Skademagin uppfattades däremot som ett hot mot samhället eftersom den åstadkom skada på människor och djur. Rätten menade att vidskepelsen hade sin grund i människors bristande kunskap om Gud och religionen och beskrivs med uttryck som vantro och villfarelse och troddes vara något man lärt av satan och kallades djävulskonster, djävulskap och satans konst. Som kontrast till det magiska framträder också naturen och det naturliga. Det faktum att man hänvisar till naturen som motsats till magin förklarar Oja som ett tecken på sekularisering.

I synen på den skadliga magin verkar alla parter ha varit överens om att det rörde sig om onda och skadliga handlingar. Den oskadliga magin däremot tycks ha värderats olika av överheten och folket. De anklagade uttryckte sin förvåning över överhetens inställning att magi i syfte att bota, skydda och hjälpa skulle vara förbjudet och de försökte förklara att de inte haft några onda avsikter eller kunnat tro att deras handlingar var straffbara. Man försökte tillrättavisa den felande och förklarade utförligt för den anklagade och för de närvarande vid tinget magins skadlighet, en slags offentlig tillrättavising. Till skillnad från den skadliga magin där allmogen anklagade varandra, var det vid oskadlig magi myndigheterna som tingförde brottet.

Trodde man på magi eller inte? Oja summerar de agerandes skiftande inställning till magins verklighetsbakgrund i ordet osäkerhet. Denna osäkerhet märks främst vad gäller den skadliga magin och Blåkullaresorna, men rör frågan huruvida den anklagade var skyldig eller inte. Osäkerheten var inte ett uttryck för ifrågasättande av magins realitet. Domstolarna beklagar genomgående svårigheterna att bevisa magisk skadegörelse liksom Blåkullafärder, och många mål slutar med konstaterandet att brottet inte kunnat bevisas och få fällande domar avkunnades. Den oskadliga magin var däremot inte svår att bevisa, dels behövde man inte visa på en effekt för att brottet skulle vara straffbart, dels bekände de anklagade ofta.

Under 1700-talet blev det allt vanligare att rättsrepresentanter uttryckte skepsis inför magin och redan vid 1600-talets slut omdefinierades den allt oftare som bedrägeri eller som sjukdom och inbillning. Detta gäller även den oskadliga magin. Men, hos allmogen kan man inte finna samma skepsis, de var de troende. Trots överhetens tilltagande skepsis verkar det under hela den undersökta perioden ha rått en samstämmig uppfattning om att magi tillhörde det möjliga, och ingen magi avfärdades som fullständigt orimlig. Så sent som 1771, då det sista trolldomsfallet behandlades i rätten, tog man mycket allvarligt på anklagelserna och gjorde noggrann utredning. Dramatiska förändringar i förhållandet till magin går således inte att finna, bara ökad skepsis. Källmaterialet ger få utsagor om tro och de utsagor som finns handlar om tvivel och ifrågasättande; det kan tolkas som att tvivlet var ovanligare och därför noterades. Tvivlet gällde det enskilda fallet, inte magin som sådan. Först 1864 då vidskepelse i lagen omdefinierades till bedrägeri, är det ett tecken på att överheten inte längre trodde på magin.

Allmogen höll däremot länge fast vid de magiska föreställningarna. I den folkliga kulturen kan en hel rad utomrättsliga åtgärder i syfte att oskadliggöra en trollkunnig beläggas, vilket visar föreställningens kraft. Ett vanligt tillvägagångssätt var härvidlag att avslöja honom/henne genom ryktesspridning, som ledde till ett angivande av en myndighetsperson. Ett annat sätt att avslöja en trollkunnig var att piska eller bränna trollsmör. Trollsmör var en svamp som troddes vara en lämning av ett tjuvmjolkande väsen, utskickat av den trollkunnige för att stjäla mjölk från andras boskap. Brände eller piskade man trollsmöret tvingades den trollkunnige återvända till platsen och blev härigenom avslöjad, och det ledde också till att deras förmåga avtog. Tyvärr tar inte författaren tag i frågan varför anklagelserna för skadlig magi försvann under 1700-talet – om det t.ex. berodde på ändrad syn på denna magi eller på förändringar i rättssystemet.

Den tredje och sista typen av källmaterial Oja analyserar är reseskildringar och bygdebeskrivningar, de bildades *beskrivningar* av magi. Under 1700-talet förde präster, men även andra, utförliga anteckningar om vidskepelse och andra traditioner på uppdrag av statsmakten i syfte att dokumentera folkets moraliska status. Seder och föreställningar hade ekonomiska implikationer, då de kunde utgöra ett hinder för förändringar.

En tendens är synlig redan vid slutet av 1600-talet att förpassa magin till historien – magi var något som

existerade i det förgångna och under katolicismen. Författarna markerar också att magin hörde hemma i andra grupper än den egna och man refererar till "gemene man", den "enfaldiga hopen" och "folket", dvs. allmogen; som ansågs vara enfaldig, okunnig och vidskeplig och borde upplysas – framför allt kvinnorna. Också etniska, sociala och geografiskt avlägsna grupper som samer och finnar framhålls som speciellt trollkunniga; en syn som de lärde delade med övriga grupper i samhället. För de bildade ingick magin i ett kontrasterande sammanhang av oordning och enfald, företrätt av kvinnor, åldringar, barn och främlingar. Denna kontrastering tolkar författaren som ett uttryck för konstruktionen av den andra, dvs. hur människor skapar och uttrycker en identitet genom en bild av en motsats.

De bildade männens attityd till magi är genomgående under perioden negativ, magi var något djävulskt, för att senare, under 1800-talet, omtalas i romantiska termer som pittoreskt och poetiskt. Samtidigt innehåller beskrivningarna en mängd uppgifter om företeelser som vi idag betecknar som vidskepelse, men som då var sanningar. Linné, som var en stor motståndare till vidskepelse, förklarar exempelvis en flickas blindhet med att hennes mor under havandeskapet suttit vid sin svärmors dödsbädd och sett henne "spöka ögonen". Detta samband såg han förmodligen som naturligt.

Skepsisen framträder dock tydligare än tron i de bildades böcker, även i Linnés, och den uttrycks ofta i nedlåtande och föraktfulla ordalag. Man argumenterade utifrån naturen, såväl den mänskliga som den yttre, och sjukdomsförklaringar var legio. Blåkullafärder avfärdades tidigt som inbillningar orsakade av sinnessjukdom och maran var en effekt av sjukdom i blodet. Som motmedel till magin förespråkades främst undervisning och förmaningar utifrån en kristen grund; andra metoder var förakt och förtigande. Genom att göra magin till ett samlar- och studieobjekt bidrog man till att göra den vetenskapligt åtkomlig och därmed naturlig; på denna punkt överensstämde den bildade svenska elitens förhållningssätt med det europeiska. En utbredd optimism rådde under 1700-talet och man var övertygad om att genom att kategorisera allting som naturligt skulle man få ökade kunskaper om skapelsen och de lagar som styrde den. Det var inte faktiska förbättringar av levnadsförhållanden eller framsteg inom teknik, medicin och annan vetenskap som bidrog till att tron på magi avtog, utan förvisningen om att sådana förbättringar skulle kunna åstadkommas i framtiden.

I det avslutande kapitlet sammanfattar och diskuterar författaren sina slutsatser rörande likheter och olikheter mellan olika sociala gruppers syn på magi, sekularisering och kontrastering mellan det naturliga och övernaturliga. I de rättsliga källorna finns magin rikligt dokumenterad eftersom staten och kyrkan under 1600-talet inledde en omfattande offensiv för att utrota den. Statsmakten ansåg att den hade ett ansvar för undersåtarnas religiösa liv och kyrkan fick ett särskilt ansvar i och med reformationen. Kyrkan strävade efter att upprätthålla vad den menade vara den "rena" religionen. Framför allt försökte de komma åt de katolska inslagen i de magikunnigas verksamhet. Däremot bekymrade man sig mindre om magisk skadegörelse, som den världsliga myndigheten var desto mer intresserad av.

Sekulariseringsbegreppet är viktigt som förklaring till de iakttagna förändringarna. Oja använder en definition som går ut på att människor i allt mindre utsträckning tror på det de betecknar som övernaturligt och ersätter dessa övernaturliga tolkningar av omvärlden med det som de menar vara naturligt. Den utgår från hur de berörda människorna vid denna tid använde begreppen naturligt och övernaturligt och med dem relaterade kategorier som religion, magi, natur och vetenskap. Innehållet i dessa skiftar i tid och rum och därför kan inte nutidens definitioner av naturligt och övernaturligt bestämma vad som var sekularisering eller inte under 1600- och 1700-talen. Sekulariseringen hängde samman med kyrkans förändrade roll i samhället och religionens privatisering – från att ha utgjort en grundläggande del i samhällets världsbild blev religionen (och magin) efter hand en privat angelägenhet. Mot slutet av 1600-talet kan man se en ökande skepsis från överhetens (juristernas) sida mot magi; man ansåg att trolldom var svår att bevisa och betvivlade fenomenets existens, en tendens som hade sin motsvarighet på andra håll i Europa. Detta sammanföll med en alltmer intensifierad kampanj mot vad man kallade vidskepelse, under den tidiga upplysningen. Vidskepelse var, menade den intellektuella eliten, ett tecken på att folket saknade de rätta kunskaperna om Gud och att de missuppfattat hur naturen fungerade, dvs. de hade ingen kännedom om naturlagarna. Man knöt vidskepelse i första hand till kvinnor och ställde det manliga förnuftet mot den kvinnliga trolldomstron och vidskepligheten.

Uppfattningarna förändrades märkbart hos överheten under den studerade perioden vad gäller magins verklighetsförankring. Författaren kan notera att magiska tolkningar efter hand ersattes med naturliga.

Under 1600-talet betonades motsatsparet magi – Gud, under 1700-talet magi – naturen, och det naturliga och naturen kopplades till vetenskapen. Principen för det ytterst goda och det ytterst onda – Gud och djävulen – kom alltmer att tolkas som knutna till kategorierna verkligt respektive överkligt.

Myndigheternas diabolisering och fördömande av de anklagades syn på den oskadliga magin ses som en skärpning av meningsskiljaktigheter mellan myndigheter och allmoge. När överheten ställdes inför en annan åsikt tog man Gud och djävulen till hjälp för att understryka sin egen. Frågan om gott och ont fördes därmed upp på en kosmisk nivå, där båda sidor ville påskina att de hade Gud på sin sida. Konfrontationen initierades av överheten. Förklaringen till att man angrep just den oskadliga magin så hårt var, menar författaren, att det i praktiken var den som utgjorde det svåraste hotet mot den officiella religionen. Utövarna framställde den oskadliga magin som ett uttryck för fromhet och kristen kärlek till nästan. Den oskadliga magin låg således nära den kristna religionen utan att vara kontrollerad av prästerskapet och innebar att lekmän tolkade och utövade ritualer och läsningar med religiös anknytning. Den uppfattades därför troligen som hotfull och som en konkurrent till kyrkan. Offensiven mot den oskadliga magin sattes in när häxprocesserna började avta, en tendens som också kan iakttagas i övriga Europa och i Nordamerika. Möjligen, föreslår Oja, kan detta tolkas som uttryck för en rädsla hos myndigheterna, att nya massprocesser skulle uppstå, om magin inte utrotades från grunden. Uppifrån sågs all magi som sammanhängande och de åtgärder som användes för att förhindra magi visar att all magi var lika illa.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att Ojas avhandling är mycket intressant, innehållsrik och läsvärd. Hon beskriver och tolkar övertygande ett enormt källmaterial, bara notapparaten kan få en etnolog att baxna – 1 758 fotnoter på 295 textsidor. Jag vill dock poängtera att åtminstone hälften av dessa fotnoter är resonerande och kommenterande och de bildar en egen berättelse. Vad som skulle kunna efterlysas är en grundligare analys av det (utlovade) folkliga perspektivet och en fördjupad teoretisk diskussion. I likhet med flera andra historiska avhandlingar där det folkliga perspektivet skall analyseras finns en tendens till att det överflyglas av överhetens och tappas, eller ”glöms”, bort. Detta beror möjligen på att historiker inte är tillräckligt insatta i de folkliga föreställningarna, eller att man saknar

metoder för att hitta de folkliga ”rösterna” i de historiska dokumenten.

Människan försöker skapa ordning i det kaos som utgör hennes tillvaro och detta leder till ett ständigt kategoriserande, som verkar vara universellt, påstår Linda Oja inledningsvis i sin avhandling. Hon skriver därmed på ett övergripande plan in sig i en strukturalistisk forskningstradition, som inte ytterligare kommenteras. Hon konstaterar vidare att många kategoriseringar inte bara innebär en indelning utan också en värdering och att motsättningar kan uppstå när människor kategoriserar olika, drar gränslinjer på olika ställen eller benämner eller värderar kategorierna på skilda sätt. All kategorisering är maktutövning, men åsikter bestäms inte alltid av social tillhörighet. Beträffande magi fanns såväl stora överensstämmelser mellan grupper som inom en grupp, visar hon, men tappar i analysen bort maktperspektivet och därmed samhällsanalysen. Någon egentlig diskussion förs inte kring det faktum att det förelåg en tydlig intressekonflikt mellan överhet och allmoge i fråga om synen på den oskadliga magin eller varför kvinnor oftare än män utpekades som trollkunniga, men det kanske är för mycket begärt att författaren skulle ha mäktat med detta också.

Inger Lövkrona, Lund

Ingrid Söderlind: *Barnhemförflickor. Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870–1920*. Stockholmia förlag, Stockholm 1999. 318 s., ill. English summary. ISBN 91-7031-092-0.

Under loppet av 1800-talet uppfördes en rad människo-behandlande anstalter av olika slag. De var alla – fängelset, hospitalet, sinnesslöanstalten, uppfostringsanstalten, alkoholisthemmet, barnhemmet etc. – moderna i den meningen att verksamheten blickade framåt. Under vistelsen på anstalten skulle något ske med den intagne. Han eller hon skulle, åtminstone idealt, förändras och påverkas i enlighet med institutionens målsättning och samhälleliga uppdrag. I de flesta fall legitimerades verksamheten med vetenskapliga rön, vilkas giltighet och genomförande garanterades av en växande expertiskår med läkare, psykiatrer, pedagoger, kriminologer i spetsen. I andra fall där institutionens uppgifter var av mer omhändertagande karaktär, t.ex. på fattiggården, ställdes inte sådana expertkrav på ledningen. Ambitionen var inte heller att förändra hjo-